

РОЛЬ ТА МІСЦЕ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

А. Р. Козак, Л. Л. Гевлич

Анотація. Малий бізнес відіграє важливу роль в розвитку економіки України та розвинених країн світу. Разом з тим є проблеми у застосуванні основних понять стосовно малих підприємств в нормативних документах та науковій дискусії та спірним є питання щодо державної підтримки суб'єктів малого підприємництва. Метою статті є дослідження ролі та місця малого бізнесу в економіці України та світу з точки зору необхідності та доцільності їх державної підтримки. У роботі проаналізована роль малого бізнесу в Україні та розвинених країнах світу, ідентифіковані сильні, слабкі сторони, можливості та загрози розвитку малого бізнесу у сучасній економіці, запропоновано авторське визначення поняття малого підприємства. Сформовані висновки, намічені шляхи подальших досліджень.

Ключові слова: малий бізнес, мале підприємство, суб'єкт малого підприємництва, економіка.

Вступ. Малий бізнес відіграє свою роль в розвитку економіки держави, є джерелом надходжень до бюджету, впливає на зайнятість населення, надаючи робочі місця в Україні та розвинених країнах світу. Станом на серпень 2021 р. в Україні зареєстровано 2 мільйони підприємців, і їхня кількість збільшується на 7 тис. щомісяця. Якщо в сільському господарстві частка ФОПів не перевищує 1/3, а в промисловості – 3/5, то в готельному бізнесі і у транспортній галузі вона сягає 80 %. Також вагомими є надходження до бюджету від фізичних осіб-підприємців, що за останні два роки зросли на 10 млрд гривень (у 2019 р. склали 19,8 млрд грн) [1].

Разом з тим вітчизняні нормативні документи містять суперечливі дефініції щодо малих підприємств, а у бізнес-середовищі точаться дискусії щодо необхідності державної підтримки суб'єктів малого підприємництва. З урахуванням цього дослідження малих підприємств з точки зору необхідності та доцільності їх підтримки є важливим практичним завданням.

Метою статті є дослідження ролі та місця малого бізнесу в економіці України та світу з точки зору необхідності та доцільності їх державної підтримки.

Основний розділ. При дослідженні даної теми констатовано використання різних дефініцій у світі та Україні. Так, в Україні розповсюджені поняття «малий бізнес», «мале підприємство», «мікропідприємництво», в Японії – «малі та середні підприємства», в Європі загалом – «smallbusiness», у Франції – «PME» (*petites et moyennes entreprises*), у Німеччині – «mittelstand» (середній прошарок).

Дослідники С. С. Говорушко, Т. А. Говорушко та В. Л. Буняк у своїх роботах наводять таке визначення поняття малого бізнесу: «діяльність суб'єктів економіки при чітко встановлених умовах...законом, державними органами, або іншими представницькими організаціями» [2]. Н. І. Нечивілова розкриває поняття малого підприємництва як «системи та виду діяльності, які здатні швидко пристосовуватись до змін кон'юнктури ринку, зовнішніх загроз і можливостей за рахунок швидкої перебудови і перегруповування ресурсів». Г. Франовська вважає мале підприємство самостійним суб'єктом ринкової економіки, соціально-економічним інститутом, якому властива «специфіка національних традицій і норм поведінки, психологічного укладу індивідуумів, які здійснюють підприємницьку діяльність, підвищений ступінь ризику, інноваційності, ініціативності» [3].

На законодавчому рівні в Україні категорія «малий бізнес» не визначена. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» наводить поняття суб'єктів малого підприємництва як «фізичних осіб, зареєстрованих в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро,

визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України» [4]. У Господарському кодексі України здійснено розподіл суб'єктів малого підприємництва на дві категорії: 1) мікропідприємство як діяльність фізичних осіб-підприємців, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України та юридичних осіб – суб'єктів господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; 2) суб'єкт малого підприємництва – підприємство, де менше 50 працівників, річний оборот та/або загальний річний баланс не більше 10 мільйонів євро [5]. У той же час закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» містить інші показники, називаючи мікропідприємствами «підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів до 350 тисяч євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 700 тисяч євро; середня кількість працівників до 10 осіб», а малими – «підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів до 4 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 8 мільйонів євро; середня кількість працівників до 50 осіб» [6].

Таке протиріччя законодавчих актів призводить до плутанини, що заважає розвитку малого бізнесу у державі та потребує законодавчого врегулювання. Загалом, відсутність єдиного поняття, що застосовується у вітчизняних нормативних актах чи науковій дискусії, на нашу думку, заважає як ефективному регулюванню діяльності суб'єктів малого підприємництва, так і можливостям останніх отримати державну підтримку. За результатами дослідження запропоновано авторське визначення поняття малого підприємства як суб'єкта господарювання, що займається підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку, є юридичною особою та відповідає критеріям, визначеним у Господарському кодексі України.

До переваг малого підприємства варто віднести швидку реакцію на виклики ринку та нововведення, відпрацьовану особисту комунікацію та соціальну адаптацію. Саме малий бізнес є основою соціально-економічного розвитку ЄС, де налічується більше 20 мільйонів підприємств малого і середнього бізнесу, які приносять більшу частину загального обороту, доданої вартості та налічують до 70% зайнятих осіб. Розглянемо значення малого бізнесу у розвинених країнах світу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Малий бізнес у розвинених країнах світу

№	Країна	Значення
1	Іспанія	У сільському господарстві 80 % малих підприємств, у будівництві, промисловості, суднобудування – 25–30 %.
2	Японія	Сімейний бізнес складає 32 % загальної чисельності, приватні підприємства – 48 %, юридичні особи – 20 %. Загальна частка малого бізнесу в ВВП більше 53 %.
3	США	Малий бізнес створює близько 50 % ВВП, надає роботу 50 % працездатного населення, створює 25 % експорту товарів і послуг, має в 13 разів більше патентів, ніж у великих підприємств. Кількість малих підприємств – більше 90 % фірм країни
4	Італія	Вважається класичною країною малого бізнесу: у країні діють 3,5 млн малих і середніх підприємств, на яких зайняті приблизно 13 млн чоловік (79 % всієї робочої сили), що виробляють 52 % ВВП. Більшість підприємств діють у межах власних промислових округів.

Укладено автором за [7–11]

Таким чином, за результатами дослідження констатовано, що невід’ємним елементом економік розвинених держав є саме малі підприємства, на які припадає 50–53 % ВВП та від 50 до 79 % створених робочих місць в країнах ЄС, США та Японії. Завдяки постійній та комплексній підтримці зі сторони держави, зокрема, регулярному бюджетному фінансуванню, малі підприємства відіграють важливу роль в економіці розвинених країн світу. За даними Світової організації торгівлі малі та середні підприємства складають більше 90 % бізнес-населення, 60–70 % зайнятості та 55 % ВВП в розвинених країнах світу. Як стверджують експерти, «малий та середній бізнес (МСБ) не просто вносить значний вклад в економіку, він і є економікою» [8]. МСБ є важливою часткою досягнення цілей ООН в області стійкого розвитку щодо сприяння «інклюзивному та стійкому економічному зростанню, зайнятості та достойної роботи для всіх» та створення «стійкої інфраструктури, забезпечення стійкої індустріалізації та стимулювання інновацій» [12].

Малі підприємства здатні вирішити проблему безробіття. Соціальна значущість малого бізнесу обумовлена ще й тим, що сьогодні він становить основу середнього класу населення, який надає стабільність суспільству і забезпечує фінансовий розвиток господарства країни. В багатьох країнах розвиток малого бізнесу сприяє розвитку регіонів, які відстають за соціально-економічними показниками. А.Ф. Паньків в своїх працях стверджує пряму залежність потреби у коштах і ресурсах для зміни характеру діяльності від взаємодії та складності системи. Тому такі прості системи, як малі підприємства, більш релятивні, рухливі, здатні швидше реагувати у порівнянні із великими підприємствами, яким властивий реакційний підхід [13]. Деякі вчені відносять до переваг малого підприємства також об’єднання в одних руках функцій інвестора, підприємця та керівника. Разом з тим малі підприємства стикаються з рядом труднощів, які представлені у табл. 2.

Таблиця 2

SWOT-аналіз малого підприємства як сектору економічної діяльності

Сильні сторони	Слабкі сторони
Гнучкість виробничої структури, що дозволяє динамічно реагувати на зміни кон’юнктури ринку Вузька спеціалізація, яка забезпечує кращу адаптацію до потреб ринку і успішного функціонування на локальних ринках за рахунок вивчення їх особливостей Безпосередній контакт з споживачем, здатність реагувати на швидкі зміни попиту Можливість становлення і розвитку бізнесу без великих стартових інвестицій, швидка оборотність коштів Використання місцевих джерел сировини, які непридатні для великого бізнесу Сприятливість для втілення інновацій	Нестійкість підприємницьких структур при зміні зовнішніх факторів середовища; Мала частка освоєння ринку і обмежені перспективи зростання Висока залежність від змін кон’юнктури ринку Брак фінансових ресурсів для виробництва великих проектів; Обмежений доступ до високоякісних ресурсів Обмежені можливості фінансування і персоналу, які заважають в проведенні досліджень і розробок.
Можливості	Загрози
Можливість модернізації при перебудові виробничого процесу Можливість зростання до рівня великого бізнесу Міцна ніша на зайнятому ринку Творча самореалізація і можливість розвитку ефективної системи стимулювання творчої продуктивної праці Можливість використовувати стартові майданчики для інноваційного розвитку різних регіонів і країни в цілому Можливість використання незайнятих ресурсів неформальних ринків	Обмежений доступ до фінансових ресурсів, складність в отриманні кредитних коштів Уразливість до спроб тиску органів державної влади Високий рівень конкуренції, здатний витіснити підприємства з ринку Неможливість доведення великих інноваційних розробок до етапу їх реалізації

Розроблено автором

Таким чином, можна констатувати, що малі підприємства мають серйозні переваги у порівнянні із великим бізнесом, зокрема, високу мобільність, гнучкість виробничої

структури, прості організаційно-управлінські зв'язки, вузьку спеціалізація видів бізнесу, спрямованість на ті сфери діяльності, які не вигідні і неприбуткові для великих підприємницьких структур, підтримання вільної конкуренції, адаптивність до мінливої кон'юнктури ринку, сприйнятливість для втілення інноваційних технологій. Разом з тим малому підприємництву притаманні і слабкі сторони: невисока прибутковість, підвищений ризик в конкурентному середовищі, складності запровадження нових розробок і технологій з причини обмеженості власних фінансових ресурсів, що неминуче призводить через масові банкрутства до оновлення підприємств у секторі малого підприємництва. Ринкове середовище, де здійснюється підприємницька діяльність, характеризується нестійкістю і невизначеністю, що породжує нестабільність і ризик. Нестійкість може проявлятися як через зміну зовнішніх ринкових умов, так і поведінку суб'єктів на ринку, що служить основою для здійснення гнучкості і швидкої переорієнтації збуту і виробництва. Прояв невизначеності полягає в тому, що за погравленням слідує падіння ділової активності, потім знову починається зліт діяльності, тому виникаючі тенденції приймають форму циклічних коливань, що відбиваються на рівні розвитку підприємництва [14].

За результатами дослідження узагальнена роль малого підприємництва в економіці, представлена на рис. 1, та сформовані аргументи «за» і «проти» державної підтримки малого бізнесу, наведені на рис. 2. На нашу думку, підтримка малого підприємництва повинна бути в першу чергу спрямована на усунення або зниження впливу слабких сторін та загроз його діяльності. Розробка органами державної влади ефективних механізмів підтримки малих підприємств є невід'ємним етапом вдосконалення державної політики в галузі економіки.

Рис. 1 Роль малого підприємництва в економіці

Рис. 2. Аргументи «за» і «проти» малого бізнесу

Висновки. За результатами дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Констатована відсутність єдиного трактування термінів, що застосовуються для характеристики малого бізнесу, у нормативних документах та науковій дискусії, що призводить до зниження ефективності регулювання державної підтримки та користування нею з боку малих підприємств.

2. Запропоноване авторське визначення поняття малого підприємства як суб'єкта господарювання, що займається підприємницькою діяльністю з метою отримання прибутку, є юридичною собою та відповідає критеріям, визначеним у Господарському кодексі України.

3. Констатований значний внесок малого бізнесу у ВВП та створення робочих місць в Україні та розвинених країнах світу.

4. Ідентифіковані сильні, слабкі сторони, можливості та загрози розвитку малого бізнесу у сучасній економіці, обґрунтована необхідність державної підтримки малих підприємств.

Дослідження напрямів державної підтримки вітчизняного малого бізнесу буде напрямом подальших пошуків.

Аннотація. Малый бизнес играет важную роль в развитии экономики Украины и развитых стран мира. Вместе с тем есть проблемы в применении основных понятий относительно малых предприятий в нормативных документах и научной дискуссии и спорным является вопрос о государственной поддержке субъектов малого предпринимательства. Целью статьи является исследование роли и места малого бизнеса в экономике Украины и мира с точки зрения необходимости и целесообразности их государственной поддержки. В работе проанализирована роль малого бизнеса в Украине и развитых странах мира, идентифицированы сильные, слабые стороны, возможности и угрозы развития малого бизнеса в современной экономике, предложено авторское определение понятия малого предприятия. Сформированы выводы, намечены пути дальнейших исследований.

Ключевые слова: малый бизнес, малое предприятие, субъект малого предпринимательства, экономика.

Abstract. Small business plays an important role in the development of the economy of Ukraine and developed countries. However, there are problems in the application of basic concepts to small businesses in regulations and scientific discussion, and the issue of state support for small businesses is controversial. The aim of the article is to study the role and place of small business in the economy of Ukraine and the world in terms of the need and feasibility of their state support. The role of small business in Ukraine and developed countries is analyzed, the strengths, weaknesses, opportunities and threats of small business development in the modern economy are identified, the author's definition of the concept of small business is offered. Conclusions are formed, ways of further researches are outlined.

Key words: small business, small enterprise, small business entity, economy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Як змінювалась кількість ФОПів та юридичних осіб в Україні в 2013–2020 роках. URL: <https://www.slovvoidilo.ua/2021/01/27/infografika/biznes/yak-zminyuvalasya-kilkist-fopiv-ta-yurydychnykh-osib-ukrayini-2013-2020-rokax>
2. Говорушко Т. А., Буняк В. Л., Говорушко С. С. Аналіз теоретичних підходів до трактування малого підприємництва і малого бізнесу як загальнонаукових суміжних понять. *Економічні науки*. 2017. № 27. С. 10–14.
3. Нечивілова Н. І. Концептуальне осмислення базових категорій підприємницької діяльності «малий бізнес», «мале підприємництво», «мале підприємство». *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»*: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. 2011. № 26. С. 148–155.
4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Дата оновлення: 10.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>
5. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.06.1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.
7. Kline D. The Real Genius of the Founders: Making America's Patent Fees. URL: <http://www.ipwatchdog.com/2018/03/04/founders-americas-patent-systemaffordable/id=94257/>
8. Світова торгова організація URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr16_e.htm (дата звернення: 20.09.2021).
9. Japan's Policy on Small and Medium Enterprises (SMEs) and Micro Enterprises. URL: http://www.chusho.meti.go.jp/sme_english/outline/04/20131007.pdf

10. Хара О. Как малый бизнес Японии помогает работать большому. URL: <https://delo.ua/opinions/kak-malyj-biznes-japonii-pomogaet-rabotat-bolshomu293839/>
11. Поліщук Г. О. Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 146–154.
12. Goals to Transform Our World URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення: 20.09.2021).
13. Паньков А. Ф. Теория развития систем и системная теория логики. М.: Наука, 2013. 137 с.
14. Holtz-Eakin D., Rosen H. S. Economic Policy and the Start-up, Survival, and Growth of Entrepreneurial Ventures – Washington D.C.: United States Government Printing Office, SBA, 2013. P. 3.

УДК 314.8

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ УКРАЇНИ

В. В. Огренчук, М. О. Кримова

Анотація. У статті розглянуто соціально-демографічні характеристики дітей та молоді в Україні. Висвітлено важливість та залежність розвитку країни від кількісних та якісних характеристик молодого населення. Проаналізовано основні зміни в чисельності та структурі населення серед дітей та молоді за період 2015–2020 років. Визначено основні наслідки зміни вікового складу населення на економічне та соціальне становище країни. Розглянуто розподіл населення, а саме молоді за рівнем освіти та висвітлено основні тенденції в даній сфері.

Ключові слова: діти, молодь, соціальна політика, потенціал, народжуваність.

Вступ. Діти та молодь є індикатором змін, вони формують майбутнє, а від їх соціально-економічних, демографічних та освітніх характеристик залежить потенціал розвитку суспільства. Саме тому створення умов для їх становлення та накопичення людського капіталу є одним з ключових пріоритетів державної політики більшості провідних країн світу. В українському соціумі питанням дітей та молоді приділяється достатньо широке коло уваги, проте залишаються поза межами регулювання дуже важливих питань забезпечення взаємозв'язків, рівних прав реалізації дітей та молоді і балансу співвідношення в структурі населення.

Питання дослідження підходів до побудови та регулювання соціальної політики дітей та молоді, а також питань поступового скорочення чисельного переважання дітей та молоді в загальній структурі населення та впливу цих змін на економічне та соціальне життя країни є розповсюдженими в роботах, як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких: В. Воропаєв, А. Геттеррес, О. Дороніна, Л. Дорошенко, А. Кашепов, М. Коломойцев, С. Корнієнко, А. Крюген, І. Курило, Е. Лібанова, Р. Лестхег, О. Сологуб, Д. Шушпанов та інші [1, 2]. Проте, недостатньо дослідженим залишається питання впливу соціально-демографічних характеристик дітей та молоді на можливий потенціал соціально-економічного розвитку країни.

Метою статті є визначення ключових соціально-демографічних характеристик дітей та молоді України та пошук проблемних місць, які формуються на фоні внутрішніх змін в структурі цих груп населення.

Основний зміст. Чисельна кількість дітей та молоді є соціально-економічним показником, який формує потенціал розвитку країни. На сьогодні Україна знаходиться на третьому етапі демографічного переходу, що характеризується підвищенням показників смертності, через старіння населення та скорочення народжуваності, через зростання освіченості жінок та зміну життєвих пріоритетів.

Згідно з даними державної статистики України (таблиця 1) останніми роками відбувається поступове скорочення населення [3]. Так, у порівнянні з 2015 роком населення країни зменшилось на 2,3 % та у 2020 році становила 41902,4 тисячі осіб. Основними причинами скорочення населення стало посилення тенденцій смертності та поступове скорочення в структурі населення дітей та молоді.